

БОРАН НИКОЛИЋ *
МАРИЈАНА ЦАРИЋ **
Факултет за економију и
инжењерски менаџмент
Нови Сад

УДК16:165.6/.8
Монографска студија
Примљен: 01.02.2016
Одобрен: 22.02.2016
Страна: 407-420

ПРЕЛАМАЊЕ ПАРАДИГМИ – КУНОВА, ПОПЕРОВА, ХУСЕРЛОВА И ГАДАМЕРОВА ПЕРСПЕКТИВА

Сажетак: Рад се бави разматрањем основних својстава Кунове, Поперове, Хусерлове и Гадамерове парадигме у науци и научној методологији. Аутори су настојали не само да прикажу централне референце поменутих парадигми, него и да анализирају услове као и методолошке и епистемолошке тачке њихових преламања, опозита и приближавања. Свака од ових теоријских, сазнајних и методолошких перспектива трага за поузданим начинима откривања истине, као и одговором на питање: шта се заправо може спознати, односно, докле сежу границе људских сазнања? Различитост приступа и полазишта у настојању формулисања научне истине не говори о слабостима науке. Правилна употреба низа парадигми може допринети развоју сазнајних способности науке. Из тог разлога је сврсисходно пронаћи њихова комплементарна гледишта.

Кључне речи: парадигма, нормална наука, научна револуција, истинске науке, псеудонауке, феноменологија, свет живота, херменеутика

Увод

Наука је рационални облик друштвене свести, чији је главни циљ да истражује и утврђује објективну истину о свету у целини или неком његовом делу, као и разним појавама у њему и њиховим законитостима. Знаменити социолог и политиколог др Радослав Ратковић одређује науку као „систематизовано појмовно сазнање добијено одређеним методама које се може верификовати” (Ратковић, 1979: 7). Наука подразумева и делатност генерисања новог знања које доприноси материјалном и духовном развоју човечанства (Царић, Царић, 2011). Савремена научна активност се одвија у преко 2000 научних дисциплина. У најразвијенијим земљама долази до сталног „смањења времена од научне, техничке и технолошке иновације до њене примене” (Николић,

* fonthil63@gmail.com

** caricom@sbb.rs

2002: 349). Док се у периоду од прве половине деветнаестог до прве декаде двадесетог века тај распон кретао око двадесет пет година, у задње време он је смањен на четири до пет година, а у информатичкој технологији новине у маху сустижу примене.¹ Човек и савремена наука се труде да претворе у јаву и она древна настојања чије су идеје садржане у митовима о Икару и Дедалу, Гилгамешу, Прометеју. Човека је потреба, интерес и радозналост водила до све квалитетнијег живота на планети. Он се одувек трудио да докучи и оно наизглед недокучиво, да схвати и објасни тешко појмљиво људском разуму. Одвајкада је његова намера садржана у лишавању тескоба и патњи, заустављању старења све до досезања бесмртности. „Висока, софистицирана технологија, биотехнологија и нанотехнологија отварају нове, изгледније хоризонте и овим тежњама” (Николић, 2014: 322).

Различите визије, оријентације и парадигме представљају својеврсно богатство у науци и методологији. Али, као такве оне могу узроковати извесне проблеме који се читавају кроз несигурности и варљивости спознаје искуственог у смислу правилног опажања, анализе, закључивања и интеретирања резултата. У сваком случају, читав низ фактора омета опажање чињеничног, а ти фактори последично утичу на истинитост научних информација. Навике проистекле из друштвеног окружења, а посебно стереотипи, умеју да умање способност критичког мишљења. Предмет, циљеви сазнања, методи и парадигме се налазе у најтешњим међузависним односима. Од садржине предмета и постављеног циља истраживања зависиће и избор метода. Распољивост и објективна сазнајна могућност методологије, метода и техника, условљавају аспект посматрања и изучавања предмета као и могући циљ истраживања. (Николић, 2011а: 83). Проучавање било ког предмета подразумева одабир одређене парадигме и теоријско-методолошког приступа као погодних за конкретно истраживање.²

Томас Кун – научна револуција и нормална наука

У студији *Структура научних револуција*, Томас Кун је шездесетих година прошлог века најавио многа неслагања и контроверзе не само у погледу сопственог поимања оног суштинског у историји развоја науке, већ и у вези са основним принципима од којих би требало поћи у циљу разумевања науке и

¹ О овој тематици промишљало се и писало још од зачетака филозофске мисли. Како некада, тако и данас. Подсећам на неке од радова: Ранковић, М. (1995) Социологија и футурологија, Београд: Институт за социолошка истраживања; Naisbitt, J. (1995) *Global Paradox*. London: Bredley; Печулић, М. (1969) Будућност која је почела. Београд: ФПН; Рихта, Р. (1972) Цивилизација на раскршћу. Београд: Комунист; Милић, В. (1979) Улога и значај научно-техничке револуције у промени културе. Београд: Рад; Bell, D. (1973) *The coming of postindustrial society*, New York: Basic Books; Turen, A. (1977) *Postindustrijsko društvo*. Zagreb: Naprijed; Ogburn, W (1923) *Social Change*. London: B. W. Huebsch; Sykes, A. J. M. A Study in Changing the Attitudes and Stereotypes of Industrial Workers. *Human Relations*, No 2/1964;

² Науке су утемељене на теоријским, метафизичким или онтолошким полазиштима. Њих означавамо као парадигме, научно-истраживачке традиције, истраживачки програми, теоријске визије и слично.

примене методологије. Иако се не може рећи да од њега потичу термини парадигма и научна револуција, неоспоран је Кунов утицај у погледу употребе ових појмова. За разлику од њих, израз *нормална наука* је сковао управо Томас Кун. Кунова преданост изучавању историје науке, резултирала је овим, увелико, обавезним штивом при разматрању теме науке, независно да ли јој се приступа са филозофског, природно-научног, историјског, социолошког или методолошког становишта. Својом, у основи посве једноставном теоријом, Кун покушава да објасни како се не може говорити о континуитету научног развоја и акумулацији научних сазнања. Напротив, историја науке познаје дисконтинуитет, али јој Кун ипак покушава обезбедити јасну закономерност. У том смислу он употребљава термине: *парадигма*, *нормална наука* и *научна револуција*.

По Куну, *парадигма* се не може свести искључиво на: а) фундаменталну теорију и б) опште метафизичко гледиште. Она је истовремено и: а) основна теорија која у себе смешта општеприхваћене научне ставове и целину научних постигнућа датог времена, б) метафизичка спекулација која нуди не само примере тј. моделе проблема, него и примере решења, ц) синтеза општеприхваћених ставова и уверења која добијају свој конкретни облик у одређеној научној заједници. Приметно је да Кун везује парадигму за конкретно време (период, епоху у развоју науке), као и за научну заједницу која се интегрише баш на темељу те јединствене парадигме. У сваком времену постоје научни ставови који служе за „имплицитно дефинисање логичких проблема и метода једне истраживачке области за следеће генерације практичара” (Кун, 1974: 50). То је било могуће јер су ти ставови садржавали две битне карактеристике. „Њихово достигнуће било је у довољној мери без претходног узора да би привукло трајну групу следбеника из ривалских начина научне активности. Оно је, у исто време, било довољно отворено да би се оставиле разне врсте проблема за редефинисану групу практичара да их решава” (Кун, 1974: 50). Сва научна достигнућа која имају ове две карактеристике Кун назива парадигмама. Парадигма, потом, устројава нормална научна истраживања јер артикулише појаве које ће се налазити у центру истраживачке пажње, и теорије које у сазнајном смислу постулирају проучавање конкретног предмета.

Термином *нормална наука* Кун жели да именује онај период у историји научне спознаје у коме доминира дата парадигма без опозитива, макар и у форми критичког мишљења. То је преовлађујуће редовно стање науке, методологије и истраживања које је утемељено на тој парадигми, и које пружа дуготрајну основу за некритичку научну праксу. Ова пракса се махом испољава кроз три групе активности: а) прикупљање и сређивање значајних чињеница, б) демонстрирање комплементарности чињеница и теорије и ц) артикулацију теорије (Кун, 1974: 11). Веза између *парадигме* и *нормалне науке* је очигледна. Нормална наука постоји и развија се на матрици чињеница које саопштавају много тога о искуственом, корелацијама међу чињеницама али и теоријским закључцима на основу искуственог. Стање нормалне науке подразумева подударане тих чињеница и предвиђања која исходе из кључне парадигматске поставке. Кун, дакле, нормалном науком именује истраживања која су заснована

на прошлим, провереним и потврђеним научним постигнућима. Таква истраживања се темеље на владајућој парадигми. У нормалном научном истраживању се наилази на разне проблеме. Међутим, Кун сматра да постоје три нормална средишта за чињенично научно истраживање, „која се не разликују ни увек ни трајно” (Кун, 1974: 67). Прво такво средиште је она класа чињеница која по основу важеће парадигме, много открива о природи ствари (предмет, метод, теорија). Друга класа чињеница се односи на чињенице које могу бити упоређене са предвиђањима из парадигматске теорије. Трећа димензија се тиче прикупљања искуствених чињеница у нормалним научним истраживањима. Овај посао се углавном обавља експерименталном или методом посматрања. Емпиријско истраживање се предузима да би се артикулисала парадигматска теорија. Нормално истраживање, примећује Кун, подразумева истинске новине, открића у науци. То и јесте њена сврха. Ако то није циљ науке „зашто се онда ти проблеми уопште узимају у обзир ” (Кун, 1974: 80)?

Изразом *научна револуција* Кун именује оне периоде у развоју науке када престаје да важи стара, а доминантна за тај период постаје нова парадигма. Практично, ради се о периоду у којем се граде повољни услови за *својеврстан заокрет, преображај у науци*. Истинска наука подразумева непрекидни развој, а он се читава у подизању тачности властитих закључака, проширивању опсега предмета проучавања и континуираном развоју научне методологије. Али, временом се ствари мењају. Владлајућа парадигма запада у кризу, а са њом и наука. Ово стање, брже или спорије, рађа нову парадигму. „Прелазак на нову парадигму до којег долази представља научну револуцију, предмет за који смо се најзад припремили да му приђемо непосредно” (Кун, 1974: 143).

Кун наводи да се наука могла и кумулативно развијати. Међутим, усвајајући нову парадигму научници усвајају и нове приступе, инструменте, нова гледишта. „Што је још важније, научници током револуција виде нове и другачије ствари и онда када са уобичајеним инструментима гледају на места која су раније већ гледали” (Kuhn, 1962:111). Али, више их не виде на исти начин. Зато се тешко може говорити о кумулативном развоју науке, мисли он. Кун одступа од позитивистичког става о кумулацији научних информација као основе прогресивног и континуираног развоја науке (Kuhn, 1962:92). Мада је његова теорија несумњиво ближа позитивистичкој него релативистичкој перспективи, коју су му приписивали његови најоштрији критичари.

Наука пролази кроз правилне периодичне циклусе у којима преовлађује једна парадигма. Она одређује кључне позиције научног сазнања као и начин употребе методолошких инструмената, издваја чињенице које постају централни предмет изучавања, значајно утиче на формирање представа, ставова, вредности, ситуира основне циљеве сазнања. То је посебно погодно време за истински напредак у научној спознаји. Једна парадигма је главна /супериорна/, и она обезбеђује истински развој знања. Противници доминантног начина мишљења, уколико и постоје, су слабаши и без могућности да доведу у сумњу владајућу парадигму. Тако изгледа период нормалне науке. Временом, динамизам друштва, усавршавање метода, техника и поступака, нужно доводе до нових сазнања. Она нису у сагласности са до тада супериорном/врховном па-

радикалом. Наступа време кризе у науци, које представља претњу за науку. Сукоб парадигми се исказује као настојање једних да новим теоријама оснаже још увек доминантну парадигму, док други покушавају да је вредношћу својих теорија превладају. У питању је онај периоду у историји развоја науке који Кун назива *научном револуцијом*.

Научна револуција се завршава када парадигма са новим истинама заузме врховну позицију. Тада се мењају погледи на свет, у науци се користе нови инструменти, док се исте околности посматрају и виде другачије. У контексту нове парадигме, друге чињенице избијају у први план научних разматрања. Међутим, процес научне револуције, кризе науке, те сукоби парадигми и алтернатива могу дуго да трају. Криза научне мисли се продубљује, а њен положај на друштвеној лествици опада. Научници се морају одлучити између старог и новог. У ситуацијама када рационалност не може допринети ваљаној одлуци, на сцену ступа вештина убеђивања. Доминацијом нове парадигме завршава се период научне револуције и наступа време нормалне науке. Овај циклус траје дуже или краће. Након њега, временом ће се појавити нове сумње у постојећу парадигму. Парадигма и са њом наука, су тада поново пред кризом. Оно што ће уследити је нова научна револуција.

Карл Попер – истинске и псеудонауке

Карл Попер истиче да је наука предодређена да сумња, да преиспитује своје закључке, те да на тај начин подиже ниво истинитости сазнатог. Један од највећих критичара есенцијализма, на крају је конструисао баш такву теорију. Насупрот могућем тумачењу да онтолошки префикс учења Попера у последњој фази научне каријере представља својеврстан опроштај од позитивизма или критичког рационализма, пре би се могло констатовати да је по среди рационалистички преображај од мноштва непознатих, недоречених и недовољно јасних методолошких и епистемолошких координата, у правцу познатијих и јаснијих. Попер говори о реалном постојању три света, међу којима је неопходно направити јасну дистинкцију. Међутим, ова подела на три света је унеколико условна, јер се може десити да их има и више уколико нека њихова својства постану толико различита у односу на друге да се, стога, морају сврстати у посебну групу. Три света, који чине једну целину, распоређени су на следећи начин: а) први свет је физички свет или свет материје; б) други свет је структуриран од стања свести, односно, менталних стања као диспозиција понашања; ц) трећи свет је настао од објективних садржаја мишљења, својствених науци и уметности. У трећем свету настају истините али и неистините теорије, разне проблемске ситуације, критичко мишљење. То је сфера људског знања.

Попер се не слаже са неким позитивистичким ставовима. Један од њих се односи на кумулацију научног знања. Карл Попер, баш као и Томас Кун, истиче супротну идеју. Научне теорије нису резултат искључиво генерализације искуствених чињеница лишених спекулација као и хипотетичких промишљања. Пренебрегава се чињеница да он својом теоријом већ унапред оријентише и наш опажај – које чињенице ћемо посматрати и проучавати, а које не.

На почетку истраживања постоји проблемска ситуација која се исказује као несагласност на релацији: теоријско – искуствено. Рационални приступ проблему у спречи са колоквијалним методолошким поступцима, доводе до буђења стваралачке маште, чиме настају нове, поузданије хипотезе и теорије. Метод покушаја и погрешака се темељи на овој замисли. Да би се теорија верификовала као научна теорија, она мора бити способна да: а) открива нове значајне чињенице, б) поузданије објашњава везе и односе међу појавама, ц) открива узроке и услове сопствене негације.

Емпиријска наука је неопходна истинитом научном сазнању. Формулисање прихватљиве дефиниције идеје *теоријске науке* прате одређене потешкоће. „Неке од њих настају из чињенице да мора бити више теоријских система са логичком структуром веома сличној оној која, у ма које одређено време, представља прихваћени систем емпиријске науке” (Попер, 1973:72). Без обзира на могуће логичко представљање проблема хипотетичког броја светова (више светова), емпиријска наука треба да се бави само реалним, искуственим светом. Она се не бави могућим, већ стварним, реалним. Управо ово *искуство* се и јавља као карактеристична метода формулисања и разграничења једног од другог теоријског система. Попер је један од најзначајнијих представника методолошког индивидуализма. Настојао је да установи критеријуме разликовања истинске науке од псеудонауке. Тако се јавља и као оштри критичар релативизма. Он се креће стазама позитивизма, које је добрим делом и сам трасирао. У том смислу истиче принцип методолошког и сазнајног јединства природних и друштвених наука. Методи развијених природних наука се могу и требају применити на проучавање друштвене стварности (Попер, 2002: 478). Међутим, он ипак поставља и нека разграничења. Друштвене науке у својим истраживањима не смеју користити колективне ентитете у експланансу. Такву забрану не предвиђа за природне науке. Предмет проучавања друштвених наука је углавном теоријски конструисан. То су махом апстракти појмови, сматра Попер. Само друштво је скуп појединаца са њиховим вољама, мотивима, интересима, циљевима, размишљањима, активностима. Колективи немају те особине. Тако се дешава да се на подручју изучавања друштвене стварности побркају теоријске конструкције са конкретним стварима (Попер, 2009: 139). Идеја *духа* коју истиче историзам, за њега није прихватљива. Поред осталог, она указује и на постојање празнине коју би требала да испуни социологија нечим што је схватљиво. Он сматра да се тај недостатак може надоместити детаљном анализом *логике ситуације*. Истраживања се морају устројити на принципима методолошког индивидуализма „која се односе на социјалне институције кроз које се идеје шире и придобијају појединце, као и начина саздавања нових традиција, односно, њиховог функционисања и нестајања” (Попер, 2009: 151-152).³ Теорија која претендује на истински научни карактер мора се

³ Иначе, кроз свој однос према историји и историјским чињеницама које је сасвим дозвољено пренебрегавати и управљати их према нашим гледиштима, Попер одступа од кључних позитивистичких али и сопствених методолошких постулата. На једном месту у Беди историцизма он каже: "...Једини начин разрешења ове потешкоће је, верујем, увести свесно замишљено селективно гледиште у историју, то јест, писати онакву историју која нас интересује. Не значи то да можемо да искривљујемо чињенице, све док се оне не би сложиле са замишљеним говором

лишити психолошких склоности. Уместо тога Попер предлаже *институционализам*, односно, институционалну анализу услова напретка (Попер, 2009: 156). Како је могуће зауставити друштвени напредак? Уколико забранимо или у целисти контролишемо науку и научна истраживања, уколико јој одуземо слободу стваралаштва и право на социјалну валоризацију научних постигнућа израслих на најдубљим унутрашњим стваралачким потребама.

Попер се противи и позитивистичкој оријентацији ка индукцији у погледу проверљивости хипотеза, исказа и теорија у практичном животу, као темељу истинитости научног знања. На проверљивост исказа, хипотеза и теорија се објективно не можемо ослонити, јер не постоји начин да проверимо њихово важење ни у свакој очекиваној, а камоли у оним ситуацијама које се изненада десе. Важно је узети у обзир да се наука не састоји само од тачних и искуствено проверљивих чињеница, већ у себе сажима и представе, ставове и мисаоне претпоставке које се не могу проверити. Он се не слаже ни са једним постулатом истраживања. Овде није реч о путу од познатог ка непознатом. Не, постоји много тога што је на почетку нејасно, магловито, сувише апстрактно пројектовано. Поставља се питање да ли би постојеће научне информације издржале тест времена и методолошких новина. Попер не одбацује индукцију у потпуности, већ наглашава да се мора остварити правилна комбинација индуктивног и дедуктивног начина закључивања.

Едмунд Хусерл – феноменологија и свет живота

Мада датира још из 18. века, *феноменологија* посебно добија на значају у двадесетом веку. Едмунд Хусерл је био мишљења да феноменолошки методски приступ омогућава да се филозофија уздигне на ранг озбиљне науке. Настојећи да из ткива филозофије елиминише све конструкте који су недоказиви јер се изводе из једног принципа (веће корисности или задовољства), феноменолози трагају за унутрашњим значењем и смислом које сваки феномен носи у себи. Феноменолошка метода и пре Хусерла била је предмет теоријских промишљања. Како запажа М. Брдар, о њој је готово све рекао већ Хегел у *Феноменологији духа*. „Феноменологија је мотрење како се ствари појављују посматраној (само)свести (Хегел), или човеку свакодневице под називом тубиће. То је основна разлика у, иначе, идентичној структури методе: филозоф се не креће и само мотри, а предмет мотрења је субјект/Dasein/човек у својој историчности” (Брдар, 2015: 370).

Хусерл упућује оштру критику позитивизма. Човек је у другој половини 19. века дозволио да га заслепе позитивне науке и идеје на којима се позитивизам развија. „Пуке чињеничке науке стварају пуке чињеничке људе” (Хусерл,

идеја, или да можемо да занемаримо оне са којима то није случај. Напротив, свака доступна чињеница у вези с нашим гледиштем, мора бити брижљиво и објективно проучена (у смислу 'научне објективности', размотрене у следећој тачки. Но, то значи да не морамо да водимо рачуна о чињеницама и аспектима које немају везе са нашим гледиштем и нису нам стога од интереса" (Попер, 2009: 151-152).

1991: 15). Нова наука и нови теоријско-методолошки приступ се окрећу човеку, његовим потребама, његовом слободном понашању у односу на себе и спољни свет, његовој слободи и способности да руковођен властитом вољом обликује себе и своју друштвену стварност.

У центру Хусерлове пажње налази се питање о пореклу знања. Где га пронаћи? У том покушају он трага од математике па све до *света живота*. Хусерлово учење је пролазило кроз различите етапе и унеколико доживљавало озбиљније промене у кључним ставовима. У погледу трагања за апсолутним утемељењем знања, оно је константно. (Ђинђић и Мелчић, 1991: 395) Хусерл сматра да феноменологија полази од света живота и фундаира сазнања на његовој спознаји. „Начин којим ми овде долазимо до света живота као научне теме омогућава овој теми да се појави као корисна, као парцијална тема у општој теми објективне науке уопште” (Хусерл, 1991: 103). Свет живота постоји са науком или без ње, постојао је пре њеног настанка, постојаће увек. Њена научна обрада са било ког аспекта је обавезујућа.⁴ Када наука поставља питања и пружа одговоре на њих, онда су то теме које проистичу из стварне животне праксе, оног живота који чини живот човека и његовог друштва (Хусерл, 1991: 102). Са друге стране, он одбацује сваки покушај да се тема света живота „схвати у било ком смислу који би противречио његовој идеји утемељења филозофије у трансценденталном егу и који би ту идеју ослабио”. (Гадамер, 2005: 101) Трансцендентални его је принцип последњег утемељења. Пут света живота треба да доведе до трансценденталног ега на одговарајући начин а који је различит од картезијанског пута. До трансценденталне субјективности се не може доћи тако што ће се у „заграду ставити све поставке бића у њиховом онтичко-мунданом смислу...уколико феноменологија не жели да дозволи недоказане претпоставке у самом свом темељу, тема света живота мора да буде тематизована као таква и да феноменолошки мора да се изрази типка света живота.” (Гадамер: 102) Трансцендентално утемељење Хусерлових ставова налази се у вези са феноменолошком редукцијом као методом враћања изворној свести у чистим феноменима (Хусерл, 1975: 6). Конституишућа свест има задатак да изврши критику ума, логичког, практичног и вреднујућег.

Феноменологија сазнања је основ феноменологије. Феноменологија сазнања и сама феноменологија је омогућена критиком сазнања држећи се чистог сазнајног феномена. Нова наука о чистим феноменима за Хусерла има универзални карактер. Она је очигледна веза разних научних дисциплина (Хусерл, 1975: 9). Теорија сазнања погрешно поставља проблем покушавајући да одговори на питање како субјекат упознаје свет и објашњава његову реалност.

⁴ Када Хусерл разматра проблем света живота више не као парцијални већ као универзални филозофски проблем, наводи да свакодневни живот има своја "умска промишљања, посебна и општа, за шта му није потребна никаква наука. Наиме, да постоје две врсте истина то јесте управо чињеница, добро позната, прихваћена без промишљања, уместо да буде формулисана као темељна чињеница и промишљена као властита мисаона тема: на једној страни, свакодневне практичне ситуационе истине, додуше, релативне, али, као што смо већ нагласили, управо оне које пракса у својим намерама сваки пут тражи и које су јој потребне" (Хусерл, 1991: 110). Научне истине су утемељене на ситуационим истинама, као што и научне методе полазе искључиво од њих. То је претпоставка објективне научне праксе.

Сваки појединац је испуњен сопственим представама и унутрашњим доживљајима искуственог. Међутим, свест не представља сферу која је затворена у себе саму. Структуре свести су увек упућене на ствари. У свести нису садржане представе предмета „у односу на које би прави предмет теорије сазнања био да гарантује њихову прикладност за саме те ствари“. (Гадамер, 2005:7) Штавише, слике које поседујемо о стварима уређене су на потпуно исти начин као и ствари којих смо свесни. Наша слика о искуственом може у потпуности одговарати његовом садржају. Зашто би се морала разликовати од њега? То је могуће, али није опште правило. (Гадамер, 2005)

Феноменологија је окренута *свету живота*, тзв. микро-социјалном плану. Значење је конститутивни аспект људског као друштвеног деловања. Значење као такво, и тумачење тог значења и смисла су нужни инструменти анализе стварности. (Николић, 2011а: 97) Проучавање света живота односи се на тумачење значења и смисла деловања, људске свести; истражују се димензије простора и времена, рационалности, али и тела и телесности - као кључних чинилаца нашег искуства у искуственом. (Спасић, 2004: 54) То је својеврсни методолошки и епистемолошки услов конструкције модела за тумачење образовања надличних структура, односно, друштвених творевина, организација и институција. Иначе, посебност феноменолошког метода и феноменологије Хусерл је аргументовао и сопственим ставом да феноменологија захтева коренит лични преображај, а као таква је у стању условити позитивни преображај целокупне модерне културе (Хусерл, 1975: 10).

Ханс-Георг Гадамер – херменеутика

Ханс-Георг Гадамер развија *херменеутичку методу*. Проучавати друштвену стварност и стицати знања о њој је могуће непосредно али и посредним путем. У ту сврху можемо користити већ написане текстове који обрађују изучавану тематику. Међутим, херменеутика се не своди само на пуко читање текстова. Она мора да установи начин анализирања смисла тих текстова. Да бисмо то били у стању неопходно је познавати контекст написаног, као и однос текста у целини и његових делова. Због тога он мора кореспондирати са искуством истраживача у погледу теме која се обрађује, независно од тога да ли је то искуство супротстављено или комплементарно садржини прочитаног. Тексту, дакле, ваља приступити са неколико аспеката. Временска перспектива захтева да га тумачимо у контексту времена у којем је написан, друштвено-културних прилика и околности. (Гадамер, 1978) У форми писма је садржана посебна коезитенција – прошлости и садашњости, сматра Гадамер. Могућност да провери сазнато и да даље шири спознајне хоризонте улазећи дубље и обухватније у предмет, има свест која разумева. (Гадамер, 1978: 424) Писани текстови не представљају некакав одломак прошлог света. Они се из тог света уздижу и доспевају у сферу смисла који исказују. „Идеалитет ријечи је оно што све језичко уздиже изнад коначног и прошлог одређења, које иначе припада остатцима минулог опстојања“ (Гадамер, 1978: 424). Тако да се у односу на писане текстове и поставља прави херменеутички задатак (Исто: 424).

Сопствена перспектива подразумева упоређивање личних ставова, представа и искустава са оним који су садржани у тексту. Поузданије и валидније тумачење захтева бар још једну димензију: перспективу аутора текста. Наиме, читајући оно што је написано о искуственом морамо сагледати ствари из угла аутора, из кога происходе његова промишљања на дату проблематику. Свест о могућим пропустима у погледу тумачења текста које би сам тумач временом могао кориговати, или која би са појавом неких нових открића довела до другачијег тумачења значења и смисла написаног, представља још једно битно обележје херменеутике.⁵

Гадамер наглашава да је човек отворено биће. Он поседује ум, језик, логос. Он је биће које се пита, а питања происходе из његовог искуства, почивају на слободи и конструишу се на разуму. Човек је тубиће, јер „могућност постављања питања и примораност да се она постављају сеже далеко изван свих достижних одговора.” (Гадамер, 2005: 152) Ово је епоха науке. Она је скупа са филозофијом превладала над осталим облицима човекове духовности – уметношћу и религијом, пре свега. Као свесно биће, човек конструише науку. Могућност логичког промишљања му трасира пут који води схватању суштинских проблема у којима живи, као и утицај простора (друштвеног, духовног, културног) и времена (историјско-културне епохе) на стварност у којој опстаје. Она му није дата. Он је делом затиче али је даље ствара као свесно и слободно биће. Биће је присутност, каже Гадамер. Свака свест која је себи присутна значи биће, наставља он. То је чињеница која се испољава као трагачка и стваралачка енергија човека. Објективност науке израста на искуствима човека. На његовим могућностима, надањима, самосвести и самоостварењу. Човеково самоостварење кореспондира са његовом самоспознајом, са способношћу разумевања и тумачења како себе тако и објективног искуства кога свара мотивисан вредностима и оријентисан циљевима које поставља пред себе.

Наука подразумева јасно дефинисање појма. И за тај посао утврђује извесна правила. Међутим, шта ћемо са проблемом заводљивости и варљивости језика, пита се Гадамер?⁶ Поред тога, да ли се језик теорије, језик филозофије

⁵ Занимљиво је и ово запажање Гадамера о значају херменеутике: "Херменеутички заокрет је тако изашао далеко изван граница нововековне науке којом влада идеал метода. Он је нашој цивилизацији открио наличје научне културе и иступио као култура "хуманиора", која се у Немачкој назива и духовним или културним наукама, и која, осим природних наука, заправо обухвата целину наших људских облика живљења. Она служи задатку који се поставља пред све нас, наиме задатку да се нађе добра и права мера између моћи и владавине науке и сократовске мудрости незнања." (Гадамер, 2005: 152) Немачки филозоф Вилхем Дилтај назвао је своју филозофију филозофијом живота. Он је скоро тридесетак година свог рада посветио установљењу и изградњи групе наука различитој од природних, коју је означио духовним наукама. Духовне науке се баве духовним стварима (Могуће видети и у: Николић, 2010: 32-33). Када говори о наукама које чине ову групу Дилтај наводи шта је то заједничко њима. "Све те науке односе се на људе, њихове међусобне односе и њихове односе према спољашњој природи...Све су оне утемељене у доживљавању, у изразима за доживљаје и у разумевању тих изразима. Оно што је доживљено и разумевање сваке врсте израза за доживљаје основа су за све судове, појмове, сазнања, својствене духовним наукама (Дилтај, 1980: 139-140)

⁶ "Тако је Бекон (Васон) говорио о "Idola fori". Мора се додати и то да се модерна наука, пре свега физика, у својим темељним поставкама послужила симболичком математике и тиме се у потпуно-

може идентификовати са језиком математичких симбола? Да ли уопште објективно постоји тај језик филозофије и има ли смисла?⁷ Он је сагласан са Хајдегером који је истицао да су Стари Грци били у великој предности јер су појмове преузимали из свакодневне употребе и даље их развијали. То би требао бити путоказ у грађењу појмова својствених данашњој науци.⁸ „Ми се користимо основним грчким појмовима, али у латинским преформулацијама. Они су се, међутим, веома отуђили од живог језика Грка и тиме је ослабљена њихова појмовна изражајна снага” (Гадамер, 2005: 226). Језик је средство и основ нашег мишљења. Када говоримо бирамо речи да бисмо правилно формулисали и изнели властито мишљење. Појмови нису једном за свагда дати. Они се морају самопревазилазити. Пратећи не само промене у језику, него промене оне реалности чију замисао изражава.

Закључна разматрања

Наука је креативна делатност која доприноси свеукупној добробити човечанства и представља замајак прогресивног развоја друштва. Научни начин мишљења се гради на рационалном односу према искуственом као и о оном што представља пројекцију искуственог у будућности. Међутим, није свако знање утемељено на разуму у исто време и научно. Методологија знању обезбеђује оне неопходне услове који га воде ка научном. Наука се не бави спекулацијама. Тачније, не своди се на њих. Отуда постулати класичног позитивизма и каснијег логичког операционализма, који упркос свим спорењима, опстају до данашњих дана као оријентир при тражењу одговора на питање: шта ми то, заправо, можемо истраживати? Није тај приступ баш јединствен методолошки и епистемолошки концепт. Посебно су савремени аналитичари постали свесни да истраживач покатака мора потражити помоћ маште, некада и интуиције. Али, без методолошког начина прикупљања, сређивања и приказивања, те анализирања и тумачења искуствених чињеница, истраживање нема вредност научног. Методологија се развија, усавршава. Методи такође нису за свагда дати. Теретичари умеју да се ушанче иза крутих појмовних канона пра-

сти заштитила од заводљивости и варљивости језика. Када језик уистину не би био ништа друго до пуко фиксирање и проглашавање онога што се управо мисли у мишљењу, онда бисмо морали пожелети да више не постоји мноштво људских језика, који сви заједно, заправо, не би могли да задовоље идеал прецизног фиксирања. У том случају бисмо морали усвојити просветитељски идеал "Characteristica universalis" и увести нешто као ортојезик..." (Гадамер, 2005: 224)

⁷ "Да ли је то уопште језик? Штавише, то је говорни језик који столећима није употребљавао народ, него су га користили "латини", они који су припадали цркви, који су били образовани и код којих се временом развило грађење појмова и термилолошких конвенција. Такви појмови своју исказану моћ добијају тек кроз увођење у ток говорног или писаног језика" (Гадамер, 2005: 225).

⁸ Иначе, правимо разлику између научног језика и језика свакодневнице. Научна семантика је логичко-гносеолошка дисциплина која проучава значење и смисао језика, појмова и термина који се користе у науци. Од научне семантике разликујемо општу семантику. Она је грана лингвистике коју је крајем деветнаестог века установио француски лингвиста Мишел Бреал. (Могуће видети у: Николић, 2010: 23).

вца или школе којима припадају. Парадигме се преламају. Оне су понајпре у теоријским расправама више опозитиви него у стварности. Али ни разлике међу њима се не могу оспорити. Тако да некада предмет и/или сазнајни циљ захтева једну, некада другу, трећу, а некада ваљану комбинацију различитих теоријско-методолошких перспектива. Како очекивати прогресивни развој науке без усавршавања методологије? Можда је решење у оним парадигмама које практикују одступање од конвенционалних стандарда научне методологије? Као примере наводимо Гофманову драматургију, симболички интеракционизам, етнометодолошки приступ, мултидисциплинарност Мишела де Серта, Мишела Мафезолија, структурацију Ентони Гиденса као и радикалну рефлексивност Пјера Бурдијеа (Николић, 2011-б:350). Дилема је много. Неке од њих су представљене у овом раду. Спорења око којекаког примата теоријске или емпиријске науке немају искуствену и рационалну подлогу. Без емпиријских истраживања нема развоја теоријских наука, а научне теорије условљавају истраживачке и сазнајне способности емпиријских наука (Николић, 2011-б: 355). Свако истраживање научно верификованог теоријског знања је истраживање већ методолошки обрађене емпирије које се систематизовало као теоријско знање (Милић, 1965: 282). Научни метод и методологија као научна дисциплина се развијају и у циљу постизања што вишег квалитета научних резултата, неопходно је пратити и развој методологије (Царић, Царић, 2011). Задатак методологије као специјалне логичке дисциплине и јесте садржан у сталном развоју истраживачких средстава и поступака „које одређена наука или група сродних наука, примењује у својим истраживањима и помоћу којих настоји да дође до нових сазнања...Методологија је логичка дисциплина која проучава метод, развија његова логичка начела, настоји да систематизује и оцени истраживачко искуство једне науке” (Милић, 1965: 12-14). Очекивања човека и друштва у савременим околностима постављају увек нове и све сложеније задатке пред науку. И због тога се научна методологија и метод морају континуирано развијати, упоредо са прогресивним развојем науке, са снажењем њених сазнајних могућности. То су комплементарни процеси (Николић, 2002: 50-51).

Парадигме се у теоријском, сазнајном и методолошком смислу преламају, без обзира што се углавном промишљају као опозитиви у спознаји. Као и код сасвим профаних ствари у *свету живота*, и код њих је мање различитости него што се истрајава на њима. Оне постоје, непобитно. Али, нестају у једној тачки – настојању да се дође до истине. Трага Кун за суштином науке, за основном конситуисања и примене научне методологије. Са свог теоријског аспекта он тврди да континуитет научних сазнања не постоји. Са друге теоријско-методолошке дистанце и Попер сумња у кумулацију знања. За Куна узрок је доминантна парадигма која научном револуцијом ступа на позицију оријентира откривања истине. Тај угао посматрања, то мишљење а не свест, садржи способност да је спозна. Сумњајући у континуитет научног сазнања Попер иступа против псеудонауке а за истинску науку. Зна он да истина не зависи увек од фактичког, од физичког света, нити од свести. Препуштена је мишљењу. А, оно као и њен носилац, као човек, резонује правилно или је склоно

причињавању, закључује тачно или су му конклузије и премисе оптрећене оним шта сме да види, како да опажа и шта је дозвољено да зна. Уме мишљење да завара и да се одвоји од своје основе. Не прихвата Попер психолошке склоности теорија, истичући свој институционализам. Али, свесно или не, не пројектује ли и он особине човека на науку? Она сумња. Неспорно може бити на добром путу да породи истину. Али, она сумња. Сумња и Попер. Сумња у могућност проверавања хипотеза и теорија. Не можемо проверити њихово важење у свакој очекиваној ситуацији, а камоли у оним ситуацијама које се изненада десе. Кун, са друге стране, прихвата постулате доласка до новог сазнања ослањајући се на проверено и потврђено научно знање. А, континуитета нема. Свака револуција, макар била и научна, производи дисконтинуитет. Он констатује да без емпиријских истраживања нема артикулације парадигматске теорије. Значи ли то да и искуствено познаје дисконтинуитет, или је истина прибегла мањем отпору? Наш поглед на свет искуства није увек исти. Како се у том случају ослонити на емпиријско истраживање и на верификовану истину? Полази ли истина која израста на искуственом од некакве градације? Ако и полази, који су критеријуми те градације и шта првенствено једно знање чини више а друго мање истинитим? Поред тога, зар процеси сукоба парадигми не одговарају сукобима у друштву? Можда је Кун узор својој теорији нашао у природи човека и човековог друштва? Где се налази истина, руководимо ли се ставовима класичног позитивизма као и неопозитивизма? У искуственом, реалном, стварном. Феноменолози трагају за унутрашњим значењем и смислом феномена. Наука се мора окренути човеку, њихов је став. Оно што је садржано у његовој природи рефлектује се на појавни свет. *Свет живота* је основ сазнања наука. Он је оно искуствено у нашем искуству и наше искуство у искуственом. Стварност је могуће проучавати и посредно – путем већ сазнатог, каже Гадамер. Потребно је открити смисао и значење текстова. Да, али то је могуће само у контексту написаног, уколико познајемо структуру текста, ако узимамо у обзир референце времена и простора. Онога што се гради у искуству и што се сажима и читава у искуственом.

Литература:

1. Brdar, Milan (2015). Hajdeger i Hegel: fenomenološka metoda kao topos konfrotacije (Studiae Heideggerianae). *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 152, 363-392.
2. Carić, O., Carić, M.(2011). Metodologija naučnih istraživanja. *Pedagoška stvarnost*, 26-32.
3. Carić, O., Smieško Bokanić, O.(2015.). Science and Scientific Method as Part of Urban Culture Taught on Serbian Universities, *Kultura polisa*, 489-497.
4. Carić, M., Carić, O., Smieško O.(2013). Construction and Techniques of Writing a Scientific Paper in Natural and Engineering Sciences. *Jour. Nat. Sci.*, 119-128.
5. Diltaj, V. (1980). Izgradnja istorijskog sveta u duhovnim naukama. Beograd: BIGZ.
6. Gadamer, H. G. (1978). Istina i metoda. Sarajevo: Veselin Masleša.
7. Gadamer, H. G. (2005). Fenomenološki pokret. Beograd: Plato.

8. Đinđić, Z., Melčić, D. (1991). Istorija, kriza nauka i 'svet života' u filozofiji kasnog Husserla, U: Edmund Huserl, Kriza evropskih nauka i transcendentna fenomenologija, preveo Zoran Đinđić. Gornji Milanovac: Dečije novine, str. 395-438.
9. Huserl, E. (1991). Kriza evropskih nauka i transcendentna fenomenologija. Gornji Milanovac: Dečije novine.
10. Huserl, Edmund (1975). Ideja fenomenologije: pet predavanja. Beograd. BIGZ.
11. Kuhn, T. S. (1962). The Structure of Scientific Revolutions. Chicago: University of Chicago Press.
12. Kun, T. S. (1974). Struktura naučnih revolucija. Beograd: Nolit.
13. Milić, V. (1965). Sociološki metod. Beograd: Nolit.
14. Nikolić, Z. (2002). Sociologija. Sarajevo: Pravni fakultet.
15. Nikolić, Z. (2010). Metodologija naučno-istraživačkog rada. Novi Sad: Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment.
16. Nikolić, Z. (2011-a). Savremena sociologija. Novi Sad: Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment.
17. Nikolić, Z. (2011-b) *Neke osobenosti metodologije, metoda i istraživanja pojava prava*. Srpska politička misao, 1, 347-365.
18. Nikolić, Z. (2014) *Transhumanizam, bioetika i kiborgkratija*. Zbornik radova: Savremene paradigme u nauci i naučnoj fantastici. Naučni skup: Nauka i savremeni univerzitet 3, Niš: Filozofski fakultet – Univerzitet u Nišu, 320-333.
19. Popper, K. (1973). Logika naučnog otkrića. Beograd: Nolit.
20. Popper, K. (2002). Pretpostavke i pobijanja – rast naučnog znanja. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
21. Popper, K. (2009). Beda istoricizma. Beograd: Dereta.
22. Ratković, R. (1979). Osnovi marksističke teorije društva. Beograd: Institut za političke studije.
23. Spasić, I. (2004). Sociologija svakodnevnog života. Beograd: ZUNS.

PARADIGMS REFRACTION – KUHN'S, POPPER'S, HUSSERL'S AND GADAMER'S PERSPECTIVES

Summary: This study discusses the basic characteristics of the paradigms, of Kuhn, Popper, Husserl, and Gadamer, in science and scientific methodology. The authors have tried, not only to demonstrate the central references of the mentioned paradigms, but also to analyze the conditions as methodological and epistemological points of their refraction, and the convergence of opposites. Each of these theoretical, cognitive and methodological perspectives is searching for reliable means for discovering the truth and an answer to the question: what can actually be known, in fact, what are the limits of human knowledge? A diversity of approaches and the starting points, in efforts to formulate scientific truth, does not treat the weaknesses of science. A proper use of a number of paradigms can contribute to the development of cognitive abilities of science. For this reason it is advisable to find their complementary aspects.

Key words: paradigm, normal science, scientific revolution, true science, pseudoscience, phenomenology, holy life, hermeneutics